

Antik Yunan Tarihine Giriş: 16. Dersin Metni

1 Kasım 2007

1. Bölüm: Atina Demokrasisinin Organizasyonu: Yargı

Profesör Donald Kagan: Sizlere Ephialtes'in ölümünden sonra, Perikles tarafından tesis edilen reformlar sonucunda Atina demokrasisinin tam şekliyle nasıl olduğunu ve bu sistemin nasıl yürüdüğünü anlatmaya çalışıyordum ve yasama organı ve daha az öneme sahip olan yürütme organlarını anlattım ve şimdi ise, yargı organı olarak adlandırdığımız konuya dönmek istiyorum. Şimdi, bu Atinalı yargı sistemi, sanırım modern anlayış için anayasanın geri kalanından daha garip görünebilir. Her yıla mahkemelerde hizmet etmek üzere görevlendirilen 6000 jüri üyesinden oluşan 6 kurul ile başlayabilirsiniz. Önceden saptanan bir günde, görev kabul etmek için gelen jüri üyeleri özel mahkemelere ve davalara atanırlardı. Bir jürinin genelde büyüklüğü 501 kişi olarak olsa da, davanın önemine göre, özel ya da halk davası olmasına göre ya da davanın konusuna bağlı olarak, üye sayısı 1501'den çok ya da en az 51 olabilirdi.

Rüşvet ve taraf olma durumundan kaçınmak için, Atinalılar fesat sokmayı etkili bir biçimde önleyen şaşılacak derecede karışık bir sistem geliştirmişlerdir. Bu sistem Aristoteles'in *Atinalıların Anayasası*'nda açıklanmıştır. Sanırım 61. bölümde; herhangi biriniz buna ayırabileceğiniz bir ya da iki ayınız olduğunu düşünüyorsanız, o paragrafı okuyun ve bana ne anlama geldiğini ve nasıl yürüdüğünü anlatın. Bu sistem çok karışık. Onların emin olmak istedikleri nokta aslında belirli bir davada özel bir jüri kurulunda kimin olacağını bilmenin herhangi bir kişi için imkânsız olmasıdır. Bu yüzden eğer herhangi birine rüşvet vermek istersen 6000 kişiye birden rüşvet vermeliydin ve bu biraz cesaret kırıcıydı. Buna bir grup dürüst insan diyebilirsiniz.

Pekâlâ, bana kalırsa eğer herkes yoğun bir şekilde hile yapmanın bir yolunu düşünmüyorsa, bu kadar karışık bir sistem tasarlamazsınız. Yine de, başarısızlığa uğramış olsalar da, bence sistem kesinlikle çok güvenilir. Yasal usul, günümüz Amerika'sındaki davalardakinden dikkat çekecek derecede farklıydı. Karşılaşacağınız ilk sürpriz, bir savcının ve eyalet avukatının olmayışındır. Hatta hiç avukat olmazdı. Bir düşünün. Bunun Shakespeare'i nasıl mutlu edeceğini bir düşünün. Şikâyetler, sivil ya da suçlu, halktan ya da özel, çok ya da az, kayıt altına alınıyordu ve özel vatandaşlar tarafından tartışılıyordu. Davacı ve davalı, şikâyetini kendisi dile getirirdi; eğer ana dili değilse, herkes şikâyetini hazırlamakta yardım edecek özel bir kalem tutmakta özgürdü ve bu meslek Atina'da gelişmişti. Perikles döneminden yıllarca sonra doruğa ulaşmakla birlikte, korunmuş olan mahkeme salonu konuşmalarının en harika yazarları, inanıyorum ki bunların korunmasının sebebi nesillerin bu konuşmaların var olanlarının en iyisi olduklarını düşünmeleridir, bir sonraki yüzyıldan, M.Ö. 4. yüzyıldan gelmiştir.

İşte başka bir sürpriz daha... Hâkim yoktu. Jüri her şey demektir. Kendine saygı duyan

hiç bir Atinalı demokrat, herhangi bir bireyin nitelikleri ne olursa olsun, ilgili olan ve olmayan hangi kanıtın geçerli olacağını veya hangi yasaların ya da hangi ayrıcalıkların uygulanacağını anlatmasını kabul etmezdi. Atinalıların bakış açısına göre, bu durum öğrenmeye ve uzmanlığa çok ağırlık verirdi ve aynı zamanda yozlaşma ve demokratik olmayan bir önyargı tehlikesi yaratırdı. Demem o ki, eğer jürilerde olduğu gibi hâkimin de kim olduğunu gizleyemezseniz, eğer hâkim varsa ve önemli biriye, ona rüşvet yedirebilirsiniz. Gerçekten de, kendi sistemimizde hâkimlere rüşvet yedirildiği duyulmamış bir olay değil. Hatta haksız olarak bir yönde ya da diğerinde önyargılı oldukları da duyulmamış değil.

Atinalılar bunların hiç birini kabul etmezdi. Bu yüzden, ilgili yasaları ve ayrıcalıkları zikretmek ve davalı ile davacı arasında karar vermek davadaki jürinin işi idi. Bu yüzden, adalet ve adil yargılamayla ilgili temel konularda Atinalı, demokrat uzmanlara çok az inanırdı. Bütün vatandaşların yeterli derecede mantığa ve mahkemelerde çok önemli olan hükümlere karar vermeye gerekecek ne varsa yeterince sahip oldukları varsayımı, bu demokratik anayasanın en demokratik özelliklerinden biriydi. Mahkeme salonunda, davacı ve davalı her biri kendi davasını sunmak, hasmını çürütmek, uygulanacak olan ilgili yasa hakkında ne düşünüldüğünü söylemek, şahitlik sunmak ve sonrasında davasını özetlemek hakkına sahipti.

Şimdi, Amerikalıların bakış açısıyla bir başka ilginç şey daha, her dava, – özür dilerim –, davadaki her safha, su saati kullanan bir memur tarafından tutulan belirli miktarda bir süreyle kısıtlandırıldı ve hiçbir duruşma bir günden fazla sürmezdi. Son olarak, elbette jüriye giden davada jüri hiçbir yükümlülük ve talimat almazdı, çünkü hangi olasılıkların uygun olduğunu ve ne düşünmeleri gerektiğini söyleyen bir hâkim yoktu. Jüri tartışmazdı; 1501 tane asabi adam olamazdı. Gizli bir oylama yapılırdı ve basit çoğunluk konu üzerinde karar verirdi.

Eğer bir ceza gerekli görülürse ve yasalar tarafından tanımlanmamış ise ve cezaların çok az bir kısmı yasalar tarafından tanımlanırdı; şu usul uygulanırdı: Davayı kazanan davacı bir ceza önerisinde bulunurdu, daha sonra davalı da farklı bir ceza önerme hakkına sahipti. Daha sonra jüri, tartışma olmaksızın, ikisinden birini seçmek için oylama yapardı, ama kendileri öneride bulunamazdı, yaratıcı cezalar mümkün değildi, her iki taraftan birinin önerisi geçerliydi. Normalde, eğer bir düşünecek olursak, her iki tarafın da ılımlı cezalar önermesine neden oluyordu. Şu veya bu şekildeki mantıksız bir öneri başka bir jüriye bırakılırdı.

Eğer davacı çok ağır bir ceza önerirse, bu karşı tarafın önerdiği cezanın kabul edilmesini garantilerdi, ya da tam tersi. Bu sistemin eleştirmenleri demokrasinin Atinalıları ihtilafly yapmasından şikâyetçiydiler. Bu yüzden bu sistemde bir tedbir de vardı, — pekâlâ, tam olarak bu yüzden değil aslında bunun tersine —, kanıtlamama izin verin. Doğal olarak, Atinalılar ihtilaflyydı ve asılsız, mantıksız, aptalca ve sadece korkunç suçlamaların derecesini azaltmak üzere bir önlemleri vardı. Sistem bu unsuru içeriyordu. Şayet davacı jürilerden belirli bir oranda oy toplamayı başaramazsa büyük miktarda para

cezası ödemesi gerekiyordu.

Kamu davalarında kişi bu para cezasını devlete öderdi. Kişisel davalarda bu ceza davalıya ödenirdi. Kuşkusuz, bu önemsiz, kötü niyetli ve sadece macera arayan davalar için önemli bir caydırıcı olarak hizmet etmiş olmalıdır. Eğer böyle bir şeye sahip olsaydık bunun bizim sistemimizi nasıl değiştireceğini bir düşünün. Bir bakıma, bunlardan bir kaçımız bizim sistemimizde de var. Örneğin, biri başka birine bir dava açarsa ve kaybederse, hâkimin ehemmiyetsiz şikâyetlere karşı bir savunma olan mağlup tarafın mahkeme ücretlerini ödemesi gerektiğine karar vermesi olasıdır. Fakat bu Atina sistemindeki gibi her zaman geçerli değil. Bu yüzden, jüride birçok destek alamayacak bir davanız varsa bu size o veya bu şekilde bir şeylere mal olacaktı.

2. Bölüm : Atina Demokratik Sisteminin Kusurları

Pekâlâ, Atina adalet sisteminde açıkça birçok kusurlar da vardı. Kararlar alıılmadık ve öngörülemez olabilirdi, çünkü bunlar emsallerle denetlenmemekte idiler. Jüri kurulları ön yargılı olabilirdi ve jüri üyelerinin, kanunları yanlış bir şekilde zikreden, tarihi çarpıtan ve bu adamların mahkemelerde hiç kimsenin duymadığı ve üzerine tartışmalar olan kanunlar uydurduklarına dair söylentiler vardı. Jüri üyelerinin bunlara karşı kendi zekâ ve bilgileri dışında hiçbir savunmaları yoktu. Yani, kuşkusuz bu fırsat kötüye kullanılmıştır. Kanıt ve bağıntılık kuralları ile engellenmemiş ve hakimlerce dayatılmış bir disiplin olmayan konuşmalar hayali, sahte ve karmaşık olabilirdi.

Size bu konuda bazı ipuçları vereceğini düşündüğüm Atinalı bir hatip hakkında kuşaktan kuşağa geçen bir öykü var. Bu, 5. yüzyılın sonlarında ve 4. yüzyılda yaşamış olan ve Atina'daki en başarılı söylev yazarlarından biri olan Lysias'dır. Biri ona gelip şöyle der: "Bir davaya karıştım ve benim için bir konuşma hazırlaman için sana ödeme yapmak istiyorum," ve Lysias da, "Pekâlâ!," der. Eve gider, bir konuşma hazırlar, bunu adama götürüp, şöyle der: "Buyur!" Adam okuyup, "Lysias bu olağanüstü harika bir konuşma, kaybetmem, milyonlarca kez teşekkür ederim," der; Lysias eve gider. Kısa bir süre sonra Lysias kapısının yumruklandığını duyar, gelen aynı adamdır. Adam şöyle der, "Lysias, bu konuşmayı tekrar okudum, yanılmışım, korkunç düşünce ve çelişkilerle dolu, mantığında öyle büyük boşluklar var ki, arasından arabalar geçebilir". Lysias şöyle yanıt verir, "Sakin ol arkadaş, jüri bu konuşmayı yalnızca bir kez duyacak."

Doğal olarak, bu kusurların hepsi vardı, fakat modern bir açıdan bakacak olursak Atina sisteminin bir dizi çekicilikleri olduğuna inanıyorum. Amerikan hukuk sistemi ve mahkeme usulleri, kavram karmaşasına doğru sürükleyen gereksiz ayrıntıları ve yasal sisteme katılmak için gereken ve gittikçe artan ücretleri ödemeye gücü yeten zenginlere çok fazla avantaj sağlayan avukat ve hâkimlerin merkezi rolü yüzünden suçlanır. Tipik olarak asılsız davalar için yeterli bir caydırıcı olmaması mahkeme takvimlerinin sıkışmasına neden olur. Atinalılarda, doğallıkla hiç zaman almayan jüri seçiminde

harcanan zaman ve zaman sınırı olmadan ayrıntılar üzerinde uzayıp giden tartışmalar yapılıyordu. Katılımcılar için bir davanın mahkemeye gelmeden önce yıllarca beklemiş olması olağandışı bir durum değildir. Bazen davacı davası mahkemeye gelmeden önce ölmüştür bile.

Herkes giderek karmaşıklaşan yasal süreçteki kanunların, katılımcıların haklarının adil korunmasındaki kazanımların ortaya çıkan gecikmeye değer olduğuna ikna olmuş değildir. Diğer bir düşünce, 'gecikmiş adalet, adalet değildir,' ilkesidir. Çoğu zaman, bizim mahkemelerimizde kararlar hâkim tarafından çok dolaylı anlaşılmaz, yasal ya da usul gerekçesiyle sıradan vatandaşlarca anlaşılabilen bir şekilde algılanır. Sonuç olarak, hâkimler ve avukatlar çok fazla eleştiri alıyorlar ve genel olarak yasal sisteme karşı bir inanç kaybı var. Bütün bu kusurları yanında, sanırım Atina'nın sistemi kolay, hızlı, açık ve vatandaşları tarafından kolayca anlaşılabilirdi. İlimli cezalar üretmeyi ve mantıksız davaları caydırmayı amaçlayan hükümler içeriyordu.

Sıradan Atinalılar her zaman olduğu gibi sağduyulu olduğunu varsayarak, vatandaşları ve kanunları arasında yasal ayrıntılar ve kanuni uzmanlar gibi engeller koymuyordu. Şimdi bir bütün olarak, Perikles zamanında en yüksek düzeyine gelen Atina'nın demokratik sistemi, asırlar boyunca demokrasiye düşman olan çağdaşlar tarafından tenkit edilmiştir. Aynı zamanda, Atina demokrasisini anlatan yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürmüş yazarları okuyanlar, demokrasi ile ilgili sert sonuçlara varmışlardır. Antik yazarlar, saldırılarının çoğunu kitlesel toplantılar yoluyla devlet yönetmesine ve tahsisle kamu görevlilerinin seçimine karşı yapmışlardır.

Atinalı hain Alkibiades, Spartalı izleyicilere demokrasi için yeni hiçbir şey söylenemeyeceğini, kabul edilmiş bir aptallık olduğunu söylemişti. Platon Sokrates'ten aynı noktayı daha geniş ve ciddi olarak vurgulamasını istemişti. Sokrates, konu bir ev ya da gemi inşa etmek olduğunda, Atina meclisinin sadece uzmanları dinlediğini gözlemlemişti. Eğer uzman yeterlilikleri olmayan biri böyle konularda öneri sunmaya çalışırsa, ne kadar zengin, yakışıklı, ya da asil olursa olsun, onu dinlemeyi reddederlerdi. Bunun yerine, ya kendisi bağırıp kendi rızasıyla geri çekilene kadar, ya da silahlı çavuşlar tarafından sürüklenene kadarö veya başkanların emriyle dışarı atılana kadar o kişiye gülünür ve yuhalanırdı. Bu yüzden, sadece Atina meclisinde konuşmak için kalktığınızda, her şey için hazırlıklı olmanız daha iyi olacaktır.

Fakat Sokrates, konu devlet işleri ile ilgili olduğu zaman, marangoz, tenekeci, ayakkabıcı, yolcu, gemi sahibi, zengin ve fakir, asil ve halktan birinin konuşma yapabileceğini ve bilgisi olmadığı ve öğretilmeyen bir konu hakkında öneri sunmaya çalıştığı için daha önceki durumdakinden farklı olarak kimsenin o kişiyi azarlamadığını söylemiştir. Aslında Atinalılar bilginin, becerinin, yetenek ve deneyimin önemini biliyorlardı, çünkü onlar bu şeylerin var olduğuna ve kamu yararına olacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden, subaylar, birkaç hazinedar, gemi inşaatı mühendisleri ve su ikmal idarecilerini tahsis yapmazlar, seçerlerdi. Bunlar hayat, ölüm ve devletin mali güvenliği gibi öncelikli konular idi; bunun dışında uzmanlığı çok umursamazlardı. Eğer politik bilimler profesörleri ya da onları

yönetmeleri ve yargılamaları için avukat seçmedilerse, bunun sebebi onların bu alanlarda kullanışlı bir uzmanlık olduğu hakkında kuşkucu olmaları idi. Eğer var olsaydı halkın iyiliği için güvenle ve kazançla görevlendirilirlerdi.

Yine de bana göre, bu geçtiğimiz 25 yüzyıllık tecrübenin onların yanıldığını gösterdiği yeterince açık değil. Meclisimizde ne oranda avukat ve senatör olduğunu bilmiyorum, ama bu sayı ne olursa olsun, çok fazla. Böyle bir şey için hepimizin toplanması gerçekten sıra dışı. Birinin bizim toplumumuzda bulabileceği mesleklerin çeşitliğinin türü bizim devlet kurumlarımızda kesinlikle görülmez. Pekâlâ, Atinalılar asla bunun gibi demokratik olmayan bir şeyi asla kabul etmezlerdi. İkinci ve en beklenmedik olan ise, birçok aptal ve yetersizin kamu işlerinde önemli rol oynamasıdır. Doğal olarak, uzmanlığı ve deneyimi reddetme madalyonun öteki yüzüdür; etkisi olan form, biçim, ya da şekil hakkından ne konuştuğunu bilmeyen insanlarla sonuçlanabilir. Atinalılar siyasi kurallara hâkim olmaya çalışan salak, aptal, kasıtlı ve layık olmayanların varlığının farkındaydılar ve onlar için üzülüyorlardı. Bu yönden onlardan daha iyi olduğumuzun açık olduğunu düşünmüyorum. Bir keresinde William Buckley, Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden, Boston Telefon Rehberindeki ilk 40, ya da herhangi 40 ile 50 kadar kişi tarafından, yönetilmeyi, hükme bağlanmayı tercih edeceğini söylemiştir. Aynı fikre katılabileceğimizi düşünürüm, hatta belki Yale Üniversitesindekilerinden bile... Bence kendi sistemimizin demokrasiyi yürütmenin tek yolu olduğunu zannetmeden önce biraz daha düşünmemiz gerektiği kanısındayım.

Fakat Atinalıların, meclisin genellikle eleştirmenlerin düşündüğünden farklı olarak yetersiz kişilerden oluşma kargaşasıyla nasıl başa çıktıkları konusunda, normal olarak orada bir karar varmaya çalışan 5-6000 insanın bulmasının bir sorun oluşturduğunu düşünebilirsiniz. Şunu bir düşünün: Eğer bir Atina vatandaşı her yıl düzenlenen oturlara minimum sayısının yarısından daha fazlasına katıldıysa, devletteki en muktedir insanlarca yapılan yirmi setlik tartışmaları dinlerdi: Bunların başlıcaları, seçilmiş yetkililer ya da eskiden seçim bürosunu elinde bulunduranlar, bütün gruptan önde gelen politikacılar ve basit bir şekilde ayağa kalkıp görüşlerini ifade edebilen çeşitli konulardaki önemli sayıdaki uzmanlardır.

Bunlar hazırlanmış notları bulundurmanın ve kullandıkları kitaba her ne diyorlarsa bakmanın mümkün olmadığı gerçek tartışmalardı. Politika kitapları, ya da her neyse, bunlar gerçek tartışmalardı ve konuşmacılar karşı taraftan gelen zor sorulara ve argümanlara doğaçlama cevap vermek zorunda idiler; sorumsuz göstericiler değillerdi fakat konuşmacılar ve izleyiciler için önemli sonuçları olan oylara anında yön veren ciddi tartışmalar olurdu. Şimdi, eğer meclisteki her katılımcının böyle tartışmaları ortalama sadece 10 yıldır dinlediğini varsayarsak ve bunlardan birçoğunun daha uzun bir süre olmuş olabilir; bir düşünün, tek başına bile böyle tecrübeler dikkate değer bir oylama grubu oluşturmuştur.

Olasılıkla, tarihteki karşılaştırılabilir herhangi bir gruptan daha karmaşık ve aydınlanmış olduklarını iddia ediyorum. Bunun dışında, her yıl 500 Atinalı, her gün meclisteki oylar

ve tartışmalar için temel oluşturan kanun taslakları üreterek, en önemsizden en ciddiye, Atina işlerinin düzenlenmesinde deneyim kazanırlardı. Yani herhangi bir özel toplantıda binlerce katılan arasından belki büyük bir çoğunluğu konseyde böyle bir eğitim almış oluyordu. Bu deneyimlerin genişliği ışığında kararların cahil bir topluluk tarafından alındığı fikri pek de inandırıcı değildir.

Bu durumu anlayabileceğinizi düşündüğüm bir şeyle karşılaştırmak istiyorum. 19. yüzyılda, insanlar 'klasik müzik' diye adlandırdığımız bir konsere gittiğinde seyircilerden hemen hemen herkes bir çeşit müzisyendi. Televizyon, radyo, kayıt sistemlerinden önce eğer müzik ile ilgili isen çalmak zorundaydın, ve bu yüzden özellikle kadınlar, ama erkekler de var, çeşitli enstrümanların nasıl çalınacağını öğrenip uyguluyorlardı. Bu yüzden, nota okuyabildikleri için sadece bir katılımcının anlayabileceği şekilde algılayabiliyorlardı. Bugün konsere gidenlerin hemen hemen hiç biri bu durumda değildir. Bu yüzden, Beethoven, Brahms ve onlar gibi insanlar kompozisyonlarını, orkestralarını ve benzerlerini yazdılar ve uzmanlar gibi belirli bir anlayıştaki insanlar, çok iyi eğitilmiş amatörler için çalarlardı.

Konuştuğumuz konu hakkında önerdiğim benzetme buydu. Profesyonel bir politikacı deyimi uygunsa, Atina' da olduğundan dolayı, biz sokaklardan daha yeni gelmemiş ve bu konu hakkında hiçbir şey bilmeyen insanlarla ilgileniyoruz. Hayat tecrübeleriyle gerçekten de çok çok sert bir izleyici olmaları için hazırlanıyorlardı. Fakat bu durum şu soruyu akla getiriyor: "Toplantıdaki tartışmalar gerekli özel bilgileri ve bilinçli öneriler için kapasiteleri olmayan sıradan vatandaşlarca mı yürütülüyordu?" Bu kanıt, sanırım, öyle olmadığını gösteriyor. Etkileyici derecede caydırıcılar olduğu için, hem resmi hem de gayri resmi, bu durum deneyimsiz, yeterli bilgiye sahip olmayan, eğitim düzeyi düşük bir adamı toplantıda ya da, hatta konseyde bile konuşma konusunda gönülsüz ederdi.

Başka bir benzetme ile başlamak istiyorum. Çok uzun yıllardır en harika Amerikan Üniversitelerinde toplantılara katılıyorum ve çok az sayıdaki kişi yüz kişiden daha az gruptan tartışılan çok fazla çekişmeli olmayan bir politikanın lehinde ya da aleyhinde konuşabilecek kadar cesur olduğunu gördüm. Şu gündemdeki tutkuları uyandıran, nadir çekişen daha büyük toplantılardan bahsetmiyorum bile... Şimdi bu üniversite toplantılarında hakkında konuştuğumuz insanlar olağanüstü bir eğitime sahip, sıra dışı entelektüel yetenekleri olduğu iddia edilen ve topluluk önünde konuşmanın ticaretin bir parçası olan bir mesleğe sahipler. Toplantılar, kişisel saldırılara ve kesilmelere olanak vermeyen, adaba uygunluk çerçevesinde kurulan düzen kuralları ile yürütülür.

Eğer bir adam konuşan kişinin lanet olası bir yalancı olduğunu söylemek isterse, birileri ondan hesap sorar, bu yaptığının kişisel ayrıcalıkların ihlali olduğunu söyler ve orda kesmek zorundasınız. Atina meclislerinde bu böyle olmazdı. Zira bu bahsettiğim çok çok kibar üniversite toplantılarında bile katılanlar kazara, nadiren konuşuyorlar. Neden? Neden? Onları engelleyen şey ne? Size soruyorum, örneğin, hepiniz cevabı biliyorsunuz, ama konuşmuyorsunuz. Neden? Soruyu cevaplamaktan neden korkarsınız, cevabı biliyorsunuz.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Teşekkür ederim. İşte tam olarak nedeni bu... İnsanlar gerçekten bundan korkar. Sadece kimse onlara aptal demese de verdikleri tepki bile aptal gibi hissetmelerine neden olabileceğinden korkar. Bu çok şaşırtıcı bir caydırıcı ve bunu anlayamazsak Atina meclisinin çalışma şeklini anlayamayacağız, bu nedenden, -- ama doğal olarak siz onların sorununun tam olarak daha büyük olduğunu biliyorsunuz --, Atina meclisinin toplantıları sessiz ve usturuplu ortamlar değillerdi. Dekaiopolis'in Aristophanes'in oyunlarında, *pynksin* üstünde otururken ne söylediğini unutmamalıyız, o konuşmacıları bağırarak, yarıda kesmek ve taciz etmekle tehdit etmişti. Plato'nun Atinalıların gerekli uzmanlığa sahip olmadığını düşündükleri konuşmacıları nasıl bağırarak susturduklarını, onlara güldüklerini ve yuhaladıklarını içeren raporunu unutmamalıyız. Şimdi bu gayri resmi caydırıcılar tek başına, inanıyorum ki, meclisteki konuşmacıların sayısını keskin bir şekilde kısıtlamıştır, fakat onları aynı zamanda müdahale etmeden önce düşünmelerini ve *pynks*deki bu tartışmalar sırasında söylediklerine dikkat etmelerini teşvik edecek resmi bir sistem de vardı. Bir zaman, belki de Perikles'in kariyeri sırasında, ama ölümünün üzerinden daha 15 yıl geçmeden Atinalılar, meclisteki vatandaşları anayasanın koruyucuları yapma etkisi olan *grafe para nomo* isimli bir süreç tanıtmışlardı. Her hangi bir vatandaş kurulda ya da konseyde yapılan bir öneriye sadece var olan bir yasayla çeliştiğini ileri sürerek karşı çıkabilirdi. Eğer çoktan geçirilmişse, bu savunma öneri üzerindeki eylemi durdururdu ya da kanunlaşması ertelenirdi.

Daha sonrasında öneriyi teklif eden halk mahkemesine çıkarılırdı ve eğer jüri o kişinin aleyhinde karar verirse, öneri kabul edilmezdi ve para cezasına çarptırılırdı. Bir kişinin bunu üç kez yaptığı öğrenilirse, vatandaş olarak haklarından mahrum edilirdi. Bu kurulun ve süreçlerinin resmi ve gayri resmi beklentileri, cehalet ve yetersizliğin önemli görüşmelerde çok önemli bir yeri olmasını olanaksız kılırdı. Doğallıkla hiçbir şeyin caydıramayacağı bazı cahiller de var, ama onlar bizim sistemimizde de var.

Perikles'in kurduğu demokrasi türüne karşı asırlar boyunca daha da ağır bir itham yöneltilmiştir. Doğal olarak istikrarsız olduğu, hizipleşme ve sınıf savaşı daveti olduğu söyleniyor. Mülkiyet hakları konusunda ihmalkâr olduğu ve zengin azınlığa karşı bir çoğunluk oluşturan fakirlerin yönetimi olarak sonuçlandığı söyleniyor. Bu düşünceler, demokrasiyi reddeden Amerikan Anayasası'nın kurucu babalarının görüşlerinde çökertmiştir. Bunun farkında olmalısınız. Demokrasinin ne olduğu fikri eleştirmenler tarafından tanımlanan Atina Demokrasisi'ydi ve bilinçli olarak ve açıkça demokrasiyi reddettiler. Başka bir şey düşündüler, popüler bir cumhuriyet oluşturdıklarını düşündüler ve cumhuriyetle demokrasiden farklı bir şey ima ettiler.

Ephialtes ve Perikles tarafından kurulan daha kapsamlı bir demokrasi ile başlarken aslında 140 yıl neredeyse kesintisiz süren düzenli bir rejim olduğunu keşfediyoruz. İki kez oligarşik olaylar yüzünden kesilmişti. İlkinin nedeni uzun ve zor bir savaşın

ortalarında bir *coup d'état*, yani hükümet darbesi idi. O oligarşinin hükümeti yalnızca dört ay sürdü. İkincisi ise Spartalılar Peloponnessos Savaşını kazandıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bu, bir yıldan daha az sürdü. Her seferinde, kimsenin malına el konmadan, cinayetler ya da sürgünler ya da intikam veya sınıf savaşı ve kargaşa olmadan tam demokrasi tekrar kuruldu.

Atina demokrasisi uzun yıllar boyunca zor savaşlar, askeri yenilgi, yabancıların işgaline ve oligarşik kışkırtmalara karşı direndi ve soğukkanlı ve çok az bir sistemde mümkün olan bir ılımlılık gösterdi. Şimdi bu davranış, Perikles demokrasisi ve sonrasında hüküm süren siyasi ve anayasal koşulların ışığında tamamıyla daha dikkate değer. Atina'daki kitlelerin bir askeri endüstriyel karmaşa ile karşı karşıya getirilmediğini unutmayalım. Bunlar temsili hükümetin karmaşıklıklarıyla, kuvvetler ayrılığıyla, ahlaksız lobicilerin entrikalarıyla bozulmamıştı, ya da kitle iletişim araçlarının dayanılmaz aldatmacaları tarafından yönlendirilmiyorlardı.

Sadece toplantı günü *pynkse* yürümek, konuşmalar yapmak ve en radikal sosyal ve ekonomik değişiklikleri getirmek için oylama yapmak zorundaydılar. Onlar eğer isteselerdi, olasılıkla yoksulların borçlarını kaldırabilirdi. Yoksulların lehine zenginleri acımasızca vergilendirebilirdi. Zengin azınlığın basitçe kamulaştırılması gibi şeyler yapabiliirdi. Onları durduracak hiçbir şey yoktu, ama asla yapmadılar. Politik eşitlik, yani yasalar önündeki eşitlik, demokrasinin en temel ilkesi olmasına rağmen Perikles'in Atina'sında ekonomik eşitliğin yeri yoktu.

Aksine, onun yönettiği demokrasi özel mülkiyet haklarını savundu ve eşit olmayan bu dağılımları değiştirecek hiçbir çaba altına girilmedi. Katıldıkları her jüri kurulunda jüri üyelerinin yaptığı yemin şu cümleyi içeriyordu: "Ne özel borçların iptal edilmesini ve ne de Atina vatandaşlarına ait evlerin ve toprakların dağıtılmasını kabul edeceğim." Ayrıca baş yargıç her yıl kendisi bu işe girmeden önce, neye sahipse görev süresi bitene kadar aynı şeyleri elinde bulundurabileceğine ve sahip olabileceğine yemin ederdi. Atinalılar mülkiyete saygı gösterirdi ve ekonomik eşitlik konusunda ısrar etmeyi reddetmeleri demokrasilerinin neden bu kadar huzurlu, kararlı ve dayanıklı olduğunu açıklayan uzun bir sürece girer. Fakat neden vatandaşların çoğunluğu bu kadar ılımlı ve ölçülüydüler?

Cevabın bir kısmı 5. yüzyılda Atina'daki mülkiyetin nispeten geniş dağılımı olarak açıklanabilir. Dağılım hiçbir şekilde eşit değildi. 'Nispeten' kelimesini aristokrat ve oligarşik devletlere kıyasla vurgulamak istiyorum. Doğal olarak büyüyen refah içinde, o zamanın büyük bir kısmı ile zor zamanlarda, büyük bir yoksulluğun olduğu zamanlarda, ılımlı ve makul herhangi türdeki bir rejimi sürdürebilmek çok zordu. Bu yüzden bu ve bunlar kesinlikle Atinalıların bu kadar başarılı olmalarının nedenleri arasındaydı. Ama hatırlamalısınız ki, her zaman bir grup inanılmaz derecede varlıklı vatandaş ve herhangi bir standarta göre, binlerce de fakir vardı. Kesinlikle bu dönemin herhangi bir zamanında Atinalı vatandaşların büyük bir çoğunluğunun *hoplit* olabilecek kadar varlıklı olmadığı açıkça görülüyor. Piyadesini destekleyen şu küçük aile çiftliğine sahip olacak kadar bile zengin değillerdi. Yani, devlette yoksul insan yok demek değildi.

Ayrıca, piyade eri olarak vasıflandırılacak kadar bir mülkiyete sahip olmayan en yoksullar, Atina'ya zenginlik, güç ve şan getiren gemilerde çalışanların ta kendileriydi. Dahası, bu yüzyılın son 30 yılı savaş, veba, yoksullaşma ve yenilgiler içeren korkunç bir zamandı. Ama yine de Atinalı halk ne savaşlar sırasında, ne de sonrasında hiçbir şekilde özel mülkiyete müdahale etmedi, ya da devrimcilerin her zaman istedikleri gibi borçların kaldırılması ve toprakların yeniden dağıtılması gibi ekonomik derecelendirme peşinde değillerdi. Perikles demokrasisinde, Atinalı vatandaşlar sadece kanunlar önünde eşitlik istiyorlardı. Atina demokrasisini anlamamanın tek ana prensibinin bu olduğunu düşünüyorum.

Bütün vatandaşlar için tam siyasi haklar, Atina demokrasisini diğer Yunan devletlerindeki oligarşi ve aristokrasilerden ayıran şeydir. Aynı zamanda bütün vatandaşların siyasi sürece katılması ve kanunlar önünde eşit olmaları, Atinalıların demokrasisinin en büyük felaketlere ve en çekici şeylere dayanmasına katkıda bulunuyordu. Perikles, kurmak için çok uğraştığı bu politik eşitlikçi, kanuna saygılı ve hoşgörülü demokrasi anlayışına, vatandaşlarının da onun düşüncelerini paylaştığından emin olarak gururla işaret eder ve baş vururdu.

Hayata karşı akılcı, laik, dünyevi yaklaşım, siyasal özgürlüklere ve demokratik ve anayasal cumhuriyetçi bir kamu yaşamında bireyin özerk önemine bağlılıklarında, Perikles döneminin Atinalıları, kendi çağımızın değerlerine ve egemen fikirlerine dünya üzerinde eski çağlardan beri görünmüş olan herhangi bir kültürden daha yakındı. Periklesli Atinalıların bizim için bu kadar anlam ifade etmesinin sebebinin bu olduğuna inanıyorum. Fakat eğer benzerliklerden öğrenilecek çok şey varsa, Atinalılar ile bizim aramızdaki farklılıklardan öğrenilecek bir o kadar çok şey var.

Atinalılar zenginliğe ve materyal ürünlere bizim gibi değer vermelerine rağmen, ekonomik hayatın ve statünün, toplumdaki kamu hizmeti katılımından ve üstünlüğünden daha az soylu ve daha az önemli olduğunu kabul ederlerdi. Bireyin öneminin özerkliğinin ve kanuni taleplerinin tanınmasında öncü olmalarına rağmen, düzenli siyasal bir topluma katılım dışında bireyin manevi ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini düşünemezlerdi. Perikles ve çağdaşlarının başarısını anlamak için bu önemli farklılıkların farkında olmamız gerekir. Ben bu konulara belli bir alçak gönüllülük ile yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum.

Eski çağlardan olmalarına rağmen, eski Atinalılar bizim hiç bilmediğimiz ya da unuttuğumuz şeyleri bilebilir, inanabilirlerdi ve bazı açılardan bu şeylerden bazıları hakkında haklı olabilecekleri olasılığını aklımızda bulundurmalıyız. Şimdiye kadar konuştuğum şeyler Atina Anayasası'nın aktif vatandaşlar için nasıl işlediği idi. Hatırlatıyorum, bunlar hür vatandaşlar, 'vatandaş ebeveynleri olan erişkinler' anlamına geliyor. Atina da yaşayan çok kişi bunun dışında kalıyordu. Bu yüzden şimdi siyasal sürece dâhil edilmeyen bu iki grup insan hakkında konuşmaya vakit ayıracağım: Kadınlar ve köleler. Yaşayan her canlıya eşit davranılmasını öngören ölçütlerimizle, eski Atina'nın

demokratik olmayan özelliklerini göstermeye çalışan modern bilim adamlarının dikkatini kadınlar ve köleler çeker.

Biliyorum ki doğal olarak herkesin söylemek istediği, — hepimizin söylediği duygularımız var, hepimiz aynı kanıdayız ki, erkekler ve kadınlar arasında ayrım olmamalı. Doğal olarak hiç köle de olmamalı, ama şimdi, insanların yasal olarak vatandaş bile olmayanların vatandaş olmalarını, ya da vatandaşlık hakları kazanmaları gerektiğini açıklama yolunda ilerliyoruz. Şu anda sadece insanlarla kısıtlı olan hakları hayvanlar için de tanımak isteyen ve hatta şimdi buna ağaçları ve diğer bitkileri de katmak isteyen insanlar var. Bu yüzden Atina'daki durumu incelememiz ve yorumlarımızı buna göre yapmamız gerekiyor. İlk önce kadınlar hakkında konuşalım.

3. Bölüm: Atina Toplumunda Kadının Rolü

Yunan toplumu, tarihteki birçok toplum gibi erkek egemenliği altında idi. Bu, Yunanistan'daki diğer şehirlerde olduğu gibi büyük Perikles dönemindeki demokratik Atina şehri için geçerli idi. Yine de, kadının Klasik Atina'daki yeri çok tartışma konusu olmuştur. Yasalardan, Atinalıların gerçek yasaları, felsefi ve ahlaki yazılardan, günlük hayat koşullarından gelen bilgiler ve toplumun düzeninden gelen kanıtların çoğunluğu kadınların kamusal hayatın pek çok yönünden dışlandığını göstermektedir. Oy kullanamaz, siyasal toplantılara katılamaz, kamu görevinde bulunamaz ve siyasette doğrudan yer alamazlardı.

Bütün sınıflardan erkek vatandaşların kamusal sorumlulukları ve fırsatları vardı. Aynı kaynaklar hayatın özel yönlerinde, kadınların her zaman erkek bir korumanın kontrolü altında olduğunun gösterir. İlk önce bir baba, sonra eş, ya da bu her ikisi de yoksa, yasalarca belirlenen erkek bir akraba. Kadınlar genellikle 12 ve 18 yaş arasında genç yaşta evlenirdi. Sanırım onların yaklaşık olarak 15 yaşlarında olduğunu düşünürsek makul bir ortalama elde etmiş oluruz. Kocalar ise evlendiklerinde 30 yaşında, ya da daha yaşlı olurlardı. Bu yüzden, hayatın gerçekleri hakkında düşünecek olursak kadınların ilişkileri her zaman bir baba - kız ilişkisi gibiydi. Ayrıca evlilikler de anlaşmayla düzenlenirdi. Bu yolla, diğer toplumlarda olduğu gibi, toplumda seviye yükseldikçe evliliklerin sosyal düşünceler baskın olmak üzere, daha çok ekonomik kaygılara dayanarak önceden düzenlenmiş olma ihtimali fazlalaşmaktaydı.

Toplum içinde seviye düştükçe, elimizde kanıt olmadığı için, konunun daha samimi ve teklifsiz olduğundan şüpheleniyorum. Bu evlilikler üst sınıftaki evliliklerden göre daha çok ortak arzuların sonucuydu. Normalde bunlar, — yine kanıtlarımızın olduğu yerlere dönüyorum —, ve bu muhtemelen şehirdeki en yoksul kadının bile, kadınların eşlerini seçme hakkı olduğu anlamına gelmiyor. Kadınların çeyizi, ki çeyiz zorunluydu, erkek bir akrabası tarafından hazırlanırdı. Bir kadının boşanmayı gerçekleştirmesi çok zordu çünkü erkek akrabasının onayını almak zorundaydı; eğer akrabası onay verirse, evlilik sona erdikten sonra bu kadını koruması altına almayı kabul etmesi gerekmekteydi.

Boşanma durumunda kadının çeyizi kadınla beraber geri verilirdi, ama yine babası ya da uygun bir erkek akrabasının gözetiminde olurdu. Vatandaş bir aileden gelen saygıdeğer Atinalı kadının temel sorumluluk ve görevi kocasının ailesi için erkek varisler vermektir. Ancak eğer kadının babasının ailesinde bir erkek varisi yoksa kız evlat ailenin mirasçısı olarak bilinen Yunanlıların *epiklores* dediği görevi üstlenirdi. Bu durumda o kadın erkek varisleri doğurmak için babasının en yakın akrabasıyla evlenmek zorundaydı. Atinalıların anlayışına göre, kadınlar, aile kurumunu, *oikosu*, devam ettirmek için erkek varisler vermek ve yetiştirmek üzere bir evden bir eve ödünç verilirlerdi.

Çocukların saf ve meşru bir soydan gelmesi önemli olduğu için kadınlar aile dışından olan erkeklerden dikkatle ayrı tutulurlardı ve evde bile kadınlar bölümünde hapsedilirlerdi. Erkekler yurt dışından getirilen yüksek ya da düşük düzeyde fahişelerle ya da başka yollarla cinsel doyuma ulaşabilirlerdi, ama saygıdeğer, kadınlar çocuk yetiştirmek, yemek yapmak, yün örmek ve ailenin yönetimini sağlamak için evde kalırlardı. Kadınların tek kamu işlevi devlete ait dini festivallerde ve ayinlerdeki önemli yeri idi. New York Üniversitesinden Connelly isimli bir profesörün, eski Yunan rahibeleri hakkında bildiklerimizi çok dikkatle inceleyen yeni bir kitabı var. Bu kitaba kadar, kadınların o dünyada ne kadar önemli hatta onurlu rolleri olduğunu yeterince bilmediğimiz ortaya çıkmıştır.

Yaşamın diğer yönleri hakkında söylediğim hiçbir şeyi değiştirmiyor ama, bu şeylerin dini tarafına yeterince dikkat etmedik ve şunu da hatırlamalıyız ki bu insanlar bize yaşam şekilleriyle ne kadar laik görünseler de onlar için din çok önemliydi. Onların anlayışına göre din önemliydi. Neyse, bu dini şeyler dışında, Atinalı kadınların sessizce ve fark edilmeden evde oturması bekleniyordu. Perikles Peloponessos Savaşının ilk yılında ölen Atinalı adamların annelerine ve dul eşlerine sadece bunu söylemişti. Perikles'in ünlü *Cenaze Nutkunu* ya okumuşsunuzdur ya da okuyacaksınız, tüm söyledikleri bunlardı ve inancın ötesinde benim kafamı karıştıran konuşmanın en sonunda bir şekilde ölen adamların annelerine ve dul eşlerine hitap etmesidir ki, hala söylediklerini neden söylemeyi yeğlediğini anlamadım.

Ama sanırım söyledikleri durumun ne olduğuyla ilgili ortak bir inançtı. "Büyük onurunuz doğal karakterinizden beklendiği gibi olsun ve kadınların en büyük onuru, erkekler tarafından haklarında, iyi ya da kötü, en az konuşulan olmaktır," demişti. Tamam, bu onların düşündüğüydü. Peki, neden bunu *Cenaze Nutkunun* sonunda söyledi? Bu konuda herhangi birinin bir fikri varsa şimdi ya da ileride bana söylerseniz minnettar olacağım. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz görüntü büyük ölçüde doğru fakat tamamıyla farklı başka bir dizi kaynaktan öğrendiğimiz kanıtlarla yeterince uyuşmadığını iddia ediyorum. İlk olarak, görsel sanatlarda başlıca gördüğümüz vazo resimleri ve, sanırım daha çarpıcı olanı, Atina'da her yıl düzenlenen iki festivalde oynanan komedilerden ve trajedilerden öğrendiklerimizdir.

Son olarak, bunlar çoğunlukla Atina'nın dini geleneği olan mitolojiden türeyen şeylerdir.

Şimdi bu kaynaklar kadınları hem kamusal hem de hayatın özel kesimlerinde güçlü bireyler ve merkezi karakterler olarak gösteriyor. Aiskhylos'un trajedisi *Agamemnon*'da boy gösteren Klytemnestra kral olan kocasının cinayetini düzenler ve yönettiği sevgilisini tiran yapar. Sonra, Euripides'in krallarla anlaşma pazarlığına oturan ve kızgınlık anında kötü işler yapabilen korkutucu ve güçlü *Medea*'sı vardır. Euripides yaptıklarını haklı bulmasa da öfkesinin haklı olduğunu öne sürer. Ve bunlar, sadece kadınların merkezde, önemli, güçlü, pasif değil aktif, olduğu birçok örnekten sadece ikisi idi.

Euripides'in *Medea* trajedisindeki meşhur bir konuşmanın ortaya çıkardığı açık bir çelişkiyle karşılaştık. Size bunu okumak istiyorum. Oyununu Atina'daki Dionysos festivalinde sahnelemişti. Kahramanı Medea sıra dışı güçlere sahip olan yabancı bir kadındı. Yani demek o ki, cadı, büyücü gibi bir şeydi; bu *Cadılar Bayramı*ndaki cadılar gibi bir şey gelmesin aklınıza, o kadar güzel bir cadıydı ki, sizi bile büyüleyebilirdi, bir düşünün. Yani bu anlattığımız güçlere sahip olan bir kadındı, ama bunu takip eden konuşmada kadınların kaderi, M.Ö. 5. yüzyıldaki Atina'da bulunan kadınlar hakkında tam bir fikir verdiği görülmekte.

İşte söylediği şeyler: “Yaşayan ve yorumlar yapabilen şeylerin arasında, en talihsiz yaratıklar biz kadınlarız. İlk önce, aşırı zenginlikle, kendimize bir koca ve vücudumuz için bir sahip bulmak zorundayız. Koca sahibi olmamak daha da kötü. Şimdiki sorun ciddi; iyi de olsa kötü de olsa kadınlar ne kaçabilirler ne de evliliklerine karşı çıkabilirler. Eğer kendisiyle aynı yatağı paylaşan adamı en iyi nasıl idare edebileceğini evde öğrenmemişse, yeni görgü kuralları ve davranış türleri öğrenirler ve kehanet gücüne de ihtiyaçları vardır. Bunların hepsini dikkatle ve iyi bir şekilde yerine getirirsek ve eşimiz bizimle beraber yaşar ve severek boyunduruk altına girerse, gıpta edilecek bir hayat olur, ama eğer böyle olmazsa ölmeyi tercih ederdim.”

“Bir adam evindeki beraberlikten bunaldığında dışarı çıkar, can sıkıntısına bir son verir, kendi yaşlarında bir arkadaş bulur ya da dost edinir, ama biz gözlerimizi yalnızca biri üzerinde tutmak zorunda bırakıyoruz. Söyledikleri şey, onlar orda savaşırken bizim evde huzur içinde oturduğumuz. Ne kadar yanlış! Bir çocuk taşımaktansa savaşta en önde üç kere durmayı tercih ederdim.”

Merak ediyorum, acaba Atinalı seyircilerin arasındaki erkekler bütün bu söylenenler hakkında ne düşünmekteydi. Medea'nın çizdiği, erkeklere boyun eğen kadın portresi doğal olarak kanıtların birçoğuna çok uyuyordu, ama şunu da dikkate almalıyız ki, kadınların çilelerinden şikâyet eden bu kadın, adına trajedi yazılmış olan güçlü merkezi bir karakterdi. Bu arada, tek durum bu değildi; antik dramının harika trajedilerinden olan Sophokles'in *Antigone*'si vardır. *Antigone* doğru olanı yapmak için krallara ve diğer herkese meydan okuyan ve prensiplerinden vazgeçmektense, ölmeyi tercih eden bir diğer kadın kahramandır. Perikles sadece, “Çenenizi kapayın ve kimsenin sizin hakkınızda konuşmadığından emin olun,” dediği zaman, kafasında bulunan kadın türlerinden değildir. Şimdi, trajedinin, tüm Atinalılar önünde, masrafları devlet tarafından karşılanarak sahneye konduğunu ve Atina'nın en büyük şair ve oyun yazarı bir

erkek tarafından yazıldığını unutmayın.

Medea seyirci kitlesi için bir terör kaynağıydı, ama aynı zamanda adaletsizliğin bir kurbanı olarak acımalarını ve sempatilerini çekmekteydi. Medea, erkekler tarafından hakkında iyi ya da kötü en az konuşulan bir yaratık değildi. Bu adamlar tiyatrunun kapısından çıktıktan sonra tüm hafta Medea hakkında konuşuyor olmalıydılar. Atinalı kadınların rolünün, yasal statülerinin ortaya koyduklarından daha karmaşık olduğuna inanmak için nedenler vardır. Hissediyorum ki bu konu hakkında söyleyebileceklerim bunlardan ibaret, çünkü bu çelişkiyi çözebilmiş değilim. Pekâlâ, modern bilimsel tartışmalara girmeyeceğim, ama sadece şunu söylememe izin verin; onlar ne söylerse söylesinler, nasıl gelmiş olursa olsun, kaynaklarda bir ikilem görülmekte. Her iki tarafın da bir şekilde doğru olduğuna inanıyorum ama bunun nasıl olduğunu anlamamız için bazı şeyler yapmalıyız ve eksikleri tamamlamalıyız.

4. Bölüm: Atina Toplumunda Kölelik

Bir diğer soru olan köleliğe dönelim şimdi de. Yunanistan'da, kölelik düzeni M. Ö. 5. yüzyılda artmaya başladı ve toplumun önemli bir ögesi olarak kaldı. Kölelerin ana kaynakları, savaş esirleri ve hayatını insanları yakalayıp sonra köle olarak satıp kazanan korsanların esirleriydi ve doğal olarak bu insanlar ilk önce savaş esirleri olarak ya da başka yollarla köleleştirilip köle tüccarları tarafından satılırlardı. Onlar, Amerika'nın güneyinde olduğu gibi kendi köle ırkını yetiştirmeyi denememişlerdi. Genellikle köle tüccarlarından satın alınırlardı. Çinliler, Mısırlılar ve eski dünyanın hemen bütün diğer uygarlaşmış toplumlar gibi Yunanlılar da yabancıları ikinci sınıf olarak kabul ederdi.

Onları barbarlar olarak adlandırdılar çünkü çıkardıkları sesler Yunanlıların kulağına, bar bar bar bar bar bar bar, olarak geliyordu. Yunanlar için çalışan birçok köle yabancıydı. Yunanlar zaman zaman Yunanlıları da esir aldılar, ama tipik olarak evde hizmet ettirmek için değil. Önceden de söylediğim gibi köleleri çiftlikte çiftçilerle beraber çalışmaları için kullandılar. 20. yüzyıl öncesinde temel uğraş tarımdı. Yunan çiftçilerin büyük çoğunluğu, hatta tek köle çalıştıramayacak kadar fakir olanlar bile bu küçük işletmeleri çalıştırırdı. Bazıları yanında çalışmak üzere bir ya da iki tane köleye sahip olabilecek kadar şanslı olabilirdi. Daha önce de dediğim gibi, *hoplit*lerin çoğu bunun üstesinden gelebiliyordu ama sanırım bunun cevabını gerçekten bilmiyoruz. Köle sayısı sıfır veya ikiden de fazla olabilirdi ama bir ya da iki olduğunu düşünüyorsanız muhtemelen haklı olabilirsiniz.

Doğal olarak üst sınıfın daha geniş çiftlikleri vardı. Bunlar özgür çiftçilere kiralanırdı veya kendi de köle olan bir gözlemci denetiminde köleler çalıştırılırdı. Büyük toprak sahiplerinin genellikle sadece bir tane büyük taşınmaz malı yoktu. Sizden Güney Amerika'daki büyük çiftlikleri ve bir ustanın gözetimi altındaki bir çatı altında toplanmış büyük köle mangalarını aklınızdan çıkarmanızı istiyorum. Bu Yunanistan'da tipik bir yöntem değildi, ancak oldukça zengin olanların *polis* civarına dağılmış daha küçük

çiftlikleri olurdu. Bu düzen daha sonra Yeni Dünya'daki pamuk ve şeker çiftliklerinde olduğu gibi büyük köle ordularının oluşmasını önledi.

Köleler eski dünyada, gülererek endüstri dediğim, el işlerinde büyük sayılarda çalıştırılıyorlardı. Bu sistemin bir istisnası madencilikti. Güney Atina'daki gümüş madenleri hakkında bir şeyler biliyoruz ve bu ortaya farklı bir tablo koyuyor. M.Ö. 5. yüzyılda Atinalı bir zengin olan Nikias'ın bin tane kölesi vardı. Bunları bir madenciye kâr karşılığı kiralamıştı. Fakat bu benzersiz bir durum, başka bir örnek bilmiyoruz. Bunun herhangi bir bireyin sahip olduğu en fazla köle olduğunu biliyoruz. Atina'daki büyük sayıda köle sahibine diğer bir örnek, Atina'da yaşayan ve askeri sanayi kuruluşunda bir kalkan fabrikasında çalıştırdığı 120 kölesi olan yabancı bir ailedir.

Ancak en çok üretimi bir, iki ya da en fazla birkaç köle kullanan küçük ölçekli dükkân yapardı. Köleler ticaretin hemen her alanında çalıştılar. Küçük çiftliklerdeki tarım köleleri de efendilerinin yanı sıra çalışırlardı. Benim gibi eğer bu kölelerin Atina'daki işlerin çoğunu yapan kişiler olarak düşündüğünüzde, dükkanlara girseniz onları ayak işlerini yapan veya düzenli olarak çalışan özgür işçiler diye düşünürdünüz çünkü kimse elinde kırbaç birilerini dövüyor olmazdı. Orada iki ya da üç kişi çalışır, bunlardan birisi dükkan sahibi, diğer ikisi de köle olurdu.

Kölelerin büyük bir çoğunluğu da elbette evde hizmetkâr ya da çobandılar. Devletin köleleri polis olarak da hizmet ederlerdi; ama abartmayın çok çok az sayıda polis vardı. Cezaevi görevlileri de vardı ama çok az sayıda cezaevi ve çok az tutuklu vardı. Kâtipler ve sekreterler de vardı ve bazıları doğal yeteneklerinden dolayı yükselirdi. Ticarete böyle insanları görmemiz mümkündü, özellikle de bankacılıkta. Biliyoruz ki Atina da 4. yüzyılda yaşayan en zengin adamlardan biri eskiden bir köle olan Pazian'dı. Bu adam yetenekleri sayesinde kendi özgürlüğünü satın almış ve daha sonra Atina'daki en zengin adamlardan biri olmuştu. Bu tuhaf bir hikâye; bunun çok yaygın olduğunu düşünmeyin, bu size sadece sistemin öğelerinden birini gösteriyor.

Yunanistan'daki köle sayısı tartışmaları süren bir anlaşmazlık ve elimizde bizi kesin bir cevaba ulaştırabilecek kanıt yok. Atina dışında hiçbir şehirdeki tüm köle sayısının özgür nüfusa olan oranını bilmiyoruz. Elimizde bulunan kanıtlar, Klasik Dönemde yani 5. ve 4. yüzyıllarda Atina'da en az 20.000 en fazla 100.000 köle olduğunu gösteriyor. Bu değerler arasında bir sayıyı kabul edersek, yapacak daha iyi bir şeyim olmadığında bunu yapmaya bayılıyorum, 60.000 köle olduğu sonucuna varırız.

Şimdi, aynı dönemde yaşamış olan Atina'nın özgür nüfusu hakkındaki tahminlere gelecek olursak, bazı insanlar, – hiç kimse 40.000 hane altına inmiyor, bazıları da daha da yukarı çıkmak istiyor ve 60.000 hane olduğunu söylüyor. Ben ne düşünüyorum? Doğru, 50.000 aile, – bu aile başına ikiden daha az köle olduğu sonucunu verir. Tahminlere göre özgür Atinalılardan sadece dörtte birinin kölesi vardı. Yani dağılım eşit değildi, bazı ailelerin hiç kölesi yokken bazılarının da birçok kölesi vardı. Bazı tarihçilere göre Güney Amerika'da İç Savaş öncesindeki dönemde, köleler nüfusun üçte birinden azını

kapsıyordu ve özgür güneylilerin dörtte üçünün hiç kölesi yoktu. Kölelerin sivil vatandaşlara oranı eski Atina'daki oranlara benzerlik gösteriyor.

Kölelik, güneyin ekonomisinde çok önemli olduğundan, bazı tarihçiler eski Atina'da da bunun eşit derecede önemli ve benzer olarak baskıcı olabileceğini öneriyorlar. Bu benzetmeyle ilgili birkaç sorun buldum. İç Savaştan önce Amerika'nın pamuk üreten güney eyaletlerinde çok fazla köleyi sömürmeye uygun tek bir ürün ekonomiyi yönetmektedir. Atina'da ise ekonomi karışıktır ve ürünler çeşitlilik gösterir. Alanların dağılımı büyük kölelikler için uygun değildir. İki toplum arasında ayırım yapmak gerekir. Diğer bir farklılık ise bir kölenin özgürlüğüne ulaşma olasılığıdır. Amerika da kölelerin azat edilmesi görülmüş olsa da çok nadirdir ama Atina da bu yaygın bir durumdur.

Size önceden de anlattığım en ünlü örnek, bir banka memuru olarak başlayan, daha sonra özgürlüğünü kazanan, Atina'nın en zengin bankacısı haline gelen ve hatta daha sonra Atina vatandaşlığıyla ödüllendirilen Pazian'dır, ama bu çok nadirdir. Öte yandan, kölelerin özgürlüklerini elde etmesi pek de çok görülürdü. İnsanlar sık sık kölelerini ölümleri ile ya da ölmeden önce çeşitli başka nedenler ile serbest bırakırlardı. Kölelerin sahiplerinden ten renklerinden dolayı ayrı tutulduğu, sahiplerin köle azat etme fikrine giderek daha düşmanca baktığı ve kölelerin isyan etme korkusunun bulunduğu Amerika'nın güneyi ile çok daha farklı bir toplum olan Klasik Atina arasında ayırım yapmak da önemlidir. Atina'da sokakta yürüyen köleler o kadar rahattılar ki, sınıf bilinci olan asilleri kolaylıkla gocunabilirlerdi.

Plato satılan erkek ve kadınların, alıcılarından daha az özgür olmadıkları konusunda, Atina 3. yüzyılda anonim bir yazar ise Atina da ki kölelerin davranışlarından ötürü dehşete düşmüştü. Şöyle der, "Orada kimse onlara vuramaz. Hiçbir köle sizin için yana çekilmez. Eğer özgür bir vatandaşın köleye vurması kanuni olsaydı, Atinalı yanlışlıkla köle zannedilip sık sık yumruk yerd. Halkın giyimi kölelerinkinden veya orada yaşayan yabancılarınkinden üstün değil. Orada kölelerin lüks ve ihtişam içinde yaşamalarına izin veriliyor. Deniz gücüne dayanan bir mülk olduğu için köleleri kiralık olarak çalıştırılması gerek ki kazandıklarından kâr elde edebilelim. Zengin köleler var ama artık benim kölemin sizden korkması kârlı değil. Sparta'da benim kölem sizden korkar, ama, Atina da eğer ki köleniz benden korkarsa kendini tehlikeden kurtarmak için biraz cebinden harcar".

İşte özgür konuşma konusunda köleleri ve özgür adamları eşit koşullara tutmamızın sebebi. Doğal olarak ki bunların çoğu hikaye; bu sadece sağ kanattan Atina demokrasisinden çokça rahatsız olan ve bu yüzden bu kadar abartılı ifadeler kullanan biri, ama gülünç olmak için gerçekten de komik olacak kadar uzak değil, yoksa pek ikna edici olamaz. O yüzden sanıyorum ki, köleler Atina'da rahatlıkla ve güvenle hareket edebiliyorlardı ve eski Atina'da köleleri sıradan vatandaşlardan ayırt etmenin gerçekten de zor olacağını hayal etmeliyiz. Tüm bunlar güneyin resmi ile tam bir zıtlık oluşturuyor.

Hatta daha da dikkat çekici olan, Atinalılar bazı durumlarda tüm köleleri özgür

birakmışlardı. 406 yılında, Peloponessos Savaşında şehir yenilgi ile karşı karşıya gelince askerlik çağındaki bütün köleleri azat ettiler ve Arginousai Savaşını kazanan gemilerdeki kölelere vatandaşlık bahşedildi. İki kez daha çok önemli anlarda gerçekleşmesine de böyle öneriler yapıldı. Şimdi İç Savaş sırasında Güneye kölelerini özgürleştirmelerini ve onları Güney ordusunda kayıt altına almayı teklif ettiler ama böyle fikirler her zaman bastırıldı. Sanıyorum ki, iki durum arasındaki farklılığı anlamak üzere çok önemli bir şeyi anlayabiliriz. Güneyliler bunu yapmadılar çünkü kölelerin silahlanırsa onlara karşı gelerek onları öldürebileceklerini düşünüp güvenmiyorlardı.

Atinalıların böyle bir korkuları yoktu ve sanırım bu iki sistem arasındaki fark hakkında önemli bir hikâye. Pekâlâ, benim bu konu hakkında söyleyeceklerim bundan ibaret.

5. Bölüm : Soru - Cevap

Altı, yedi, sekiz dakikamız var. Görüşlerinize ve sorularınıza cevap vermekten mutluluk duyarım. Bu konular hakkında konuşmak isteyen var mı? Buyurun.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Kölelerinden korkmuyorlardı, çünkü onlar ilk olarak hiçbir şeyin düzeltmeyeceği kadar büyük bir nefret yaratacak derecede kötü davranmıyorlardı. İkinci olarak, sanırım bir kurtuluş ümidinin olması, Atinalıların bu insanlar beni öldürür düşüncesine sahip olmaması, sahip köle arasındaki sınırları bir nebze de olsa yumuşatıyordu. Sanırım başka bir neden de, – pek çok neden var –, ev içinde çok fazla köle olmasıydı, hatta güneyde bile evdeki insanlara karşı arkadaşça ve ılımlı duygular beslemeyen çok çok az sayıda ev işlerini yapan köleler vardı. Bu yüzden bu da önemsenecek bir durum ve sahipleriyle yan yana çalışan, bir çete halinde gözetmen kontrolü altında değil de, kendi çiftçilerinin çalışan bir adamı olan bütün bu köleler vardı. Yani sanırım bu konudaki düşünce tarzı o kadar değişikti ki... Bir şey daha var. Atina polislerinde hiç bir kölenin isyan ettiği duyulmamıştır. Doğal olarak *helot* isyanları duyuyoruz. Bu Sparta kalıplara uymuyor, ama bu şehirlerde yaşanan bütün sıkıntılara rağmen hiç köle isyanı duymuyoruz. Sanırım bunlar neden olabilir. Başka bir şey? Evet.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Pekâlâ, onların becerileri olduğunda ve doğal olarak bu güneyde de oluyordu ama aynı ölçüde değil. Becerileri varsa, yeteneklerini en iyi işlerini yapmak için onları cesaretlendirmek sahiplerin yararına idi ve bu yüzden onları ürettikleri şeylerden elde edilen kârın bir kısmını almasına izin vererek ödüllendirirlerdi ve doğal olarak ki, bu onların özgürlüklerini satın almalarına izin verirdi. Bunun güneyde de olduğu doğrudur. Başka bir şey? Buyurun bayan.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Cevap, eminim kaçan köleler de vardır, ama gördüğünüz üzere bu mevzu değil. Bu kuzeyde ve güneyde kaçak köle yasaları sıkıntının büyük bir kaynağı olduğu zaman çok önemli bir konuydu, fakat öyle zannediyorum ki çok fazla köle kaçmıyordu, çünkü kaçacak hiçbir yer yoktu. Köleliğin olmadığı hiçbir yer yoktu. Bu yüzden eğer Atinalı bir köle Boitia'ya kaçsaydı, Boitia'lı bir köle olacaktı. Sanırım bu da sebeplerden biriydi. Bunu ılımlı uygulamalarla bir araya getirirseniz, kaçak köleler sorununun nasıl azaltmış olacağını görürsünüz. Başka bir şey? Evet.

Öğrenci: (duyulmuyor)

Profesör Donald Kagan: Sparta'daki durum Atina'yla karşılaştırıldığında, gece ile gündüz gibi. Size *helot*lardan söz etmiştim; onlar hakkında her şeyi okudunuz. 4. yüzyıl başlarında Sparta'daki isyana öncülük eden bir adamın *helot*lar ve Lakedaimon'da Spartalı olmayanlar için söylediği gibi, onlar Spartalıları memnuniyetle çiğ çiğ yerlerdi. Aradaki fark hakkında bilmeniz gereken tek şey bu. Evet.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Çok kötü bir şekilde.

Öğrenci: (ses yok)

Profesör Donald Kagan: Evet. Ben İngiliz sistemi nasıl çalışır bilmiyorum. Onlar bunu yapıyorlar mı? Bu hikâyeyi çeşitli Amerikalı avukatlara ve hukuk profesörlerine de anlattım, ve onların hayal gücünden yoksun olmaları beni şaşkına çevirdi, ama en sonunda onların bu konu hakkında düşüncelerini sağladığımda bazıları bana dedi ki bazı alanlarda bu yöne doğru ilerlediğimizi ve bunlardan bir kaçına sahip olduğumuzu söyledi. Hukuk davalarında sık sık ortak bir karara vardıkları düzenlemenin, bir tarafın öneride bulunması, diğer tarafın da başka bir öneride bulunması ve bir hakem bunlar arasında birini seçmesi olduğunu söylediler.

Fakat çoğunlukla özellikle hukuk profesörlerinin Atina sisteminin avantajlarını ve dezavantajlarını biraz objektif olarak düşünmelerini sağlamaya çalıştım. Onlara bir süreliğine adaletin Anglo-Sakson sistemindeki kanunlarla mı yoksa Atina sistemindeki kanunlarla mı sağlanacağı konusunu kenara koymalarını söyledim. Çünkü gerçek şu ki, başka bir yol bilmiyoruz ve gördüm ki onlar bunu yapamadılar. Onlar adaletin yalnızca Anglo-Sakson sisteminin altındaki savunuculuk ve rekabetle sağlanabileceği kanısına o kadar bağlılar ki, anlattığım onca şey arasında başka hiçbir şey düşünmüyorlar.

Ama, doğal olarak sizin dörtte üçünüz zaten avukat olacakken, bundan çok daha yukarıdasınız. Bunun hakkında düşünecek olursak siz çok daha fazla adaletli olacaksınız. Bir duyuru yapacak mıydım? Gösterimizde *hoplit* olarak hizmet sunacak kadar iyi olanlar; şu anda katılmış olduğumuz bu ölümsüz yapımlarda resimleriniz bulunması için

onay vermeniz gerektiği ortaya çıktı. Bu yüzden, lütfen öne doğru gelip John Lee ile konuşabilir misiniz? Ne yapılması gerektiğini size o anlatacak. Teşekkür ederim.

[Metin sonu]